

הדור הבא

כלים ביד כלינו

תחום התקשורת הוא מרתק ועוטה צללים, ורב הנסתר בו על הגלוי. הסקרנים שבינינו, האמיצים לגלות עולמות חדשים, מוזמנים להיכנס איתנו ללב הסוגיה. בחלק זה נבין באיזה תחום אנו עוסקים, איזה מקום תופסת התקשורת בחיינו, ובכך נכשיר את הקרקע להבנה המהפכנית שאמצעי התקשורת בעצם מעצבים אותנו בצלמם כדמותם, ומשנים את חיינו מבלי שנחשוד בכך. קחו אוויר, אנחנו צוללים למעמקי 'תורת ההכרה' (אפיסטמולוגיה):

הבה נתחיל בביאור המילה השימושית (אך על פי רוב אינה מובנת למשתמשים בה): 'מדיה'. 'מדיה' היא צורת הרבים של המילה הלועזית 'מדיום', שפירושה אמצעי. אם כן, מדיה = אמצעים. פיתוחים טכנולוגיים נקראים בפנינו אמצעים.

מדוע הם נקראים כך?

הם נקראים כך מפני שאנו רואים בכל פיתוח טכנולוגי 'אמצעי' או 'כלי' למלא את רצוננו. זוהי הנחת המוצא היסודית הרווחת באנושות כבר מאות שנים - שהטכנולוגיה היא כלי בידינו, אמצעי להגיע אל המטרה שלשמה יצרנו אותה. למשל: פטיש, מסמר, כיסא, שולחן, משקפת, מקרר, מכונית, מסור, תנור, משאבה, מגהץ וכדומה. כל מה שמשרת את האדם, מסייע לו לממש את רצונו ואף משכלל את יכולותיו נקרא בפיו 'אמצעי טכנולוגי'. הטכנולוגיה הגשימה לאדם חלומות רבים, והאדם אסיר תודה לה בשל כך.

4. בעולם רגילים לומר 'מדיה' בהקשר של 'תקשורת', אך אין זה מדויק. מדיה היא אמצעים, ומדיה תקשורתית פירושה אמצעי תקשורת. אף על פי כן, לעיתים גם אנו נאמר 'מדיה' בהקשרה השגור בפי כול.

להנחת מוצא זו יש שתי השלכות חשובות לענייננו, הקשורות זו בזו:

א. האנושות מתייחסת בהערצה עיוורת לפיתוחיה ולהמצאותיה.

ב. האנושות מייחסת יחס ניטרלי לטכנולוגיה, בלי לחשוד בה שהיא נוטה להשקפת עולם כזו או אחרת.

ועתה נבארם אחד לאחד:

א. מאיר אריאל ז"ל כינה את דורנו "מסוממי קדמה והתפתחויות", ובצדק רב. בשפה המקצועית זה נקרא 'טרמיניזם טכנולוגי', כלומר 'הכרחיות הטכנולוגיה'. מרגע שיוצא לשוק פיתוח טכנולוגי חדיש, על כולם לסגוד לו ולעבדו בלבב שלם. קל לראות איך כל פיתוח חדש גירש בבוטות את דור המכשירים שקדם לו. הייצור של המכשירים הקודמים הופסק, ומקומם כיום הוא רק במוזיאונים או אצל אספני עתיקות. כך עלה בגורלם של טלפון החוגה, הפטיפון, מצלמת הפילם, קלטות הטייפ ועוד.

בתחילה עוד מתחשבים במבוגרים, המתקשים לסגל עצמם להתקדמות המסחרר, אך בחלוף דור או שניים מכשירים אלה נעלמים לגמרי. זה מה שקורה בימים אלה גם למכשיר הפקס, עליו השלום. המצאות חדשות נראות לנו נוצצות וקוסמות רק בזכות העובדה שהן חדשות. אווירה מתלהבת וילדותית זו נוטלת מאיתנו את חוש הביקורת. כפתאים מתרגשים אנו עמוקות מכל פיתוח חדיש, בלי לחשוב על השלכותיו:

- ◀ אמת, הטכנולוגיה נותנת לנו דברים רבים, אך מה היא לוקחת מאיתנו?
- ◀ מהו הקריטריון לקדמה: אך ורק עשיית דברים שלא יכולנו לעשותם קודם לכן?!
- ◀ האמנם כל דבר נוצץ וחדיש הוא בהכרח טוב?
- ◀ ובכלל, האם כל מה שיכולה האנושות לפתח, היא גם צריכה לפתח?

המצאות חדשות נראות לנו נוצצות וקוסמות רק בזכות העובדה שהן חדשות.

בהעלאת שאלות אלה יש כדי ליטול את הקסם הילדותי הנוצץ מעל ה'קדמה', ולפתח יחס בוגר וביקורתי יותר כלפי המכשירים הסובבים אותנו. משהתבגרנו והסרנו את המסכה הנוצצת מעל הטכנולוגיה יכולים אנו לגשת אל 'הסוגיה הבווערת', אל ה'כבשה השחורה' שבעדר הטכנולוגיות, אל התחום המסתורי שבו משום מה כללי המשחק משתנים: **אמצעי התקשורת**.⁵

ב. אם היינו עושים סקר לציבור הרחב ושואלים "מה דעתכם על הסמארטפון - הוא טוב או רע?", סביר להניח כי רובם המוחלט של המשיבים היו עונים: "תלוי איך משתמשים בו". כלומר, כמו שלא שייך לשאול אם "סכין זה טוב או רע", או אם "מכונית זה טוב או רע", מפני שהכול תלוי באופן השימוש, כך רבים טועים לחשוב שזה נכון גם לגבי אמצעי התקשורת. הרי זו מהות השם 'כלי' או 'אמצעי' - דבר ניטרלי המשמש את האדם למימוש רצונו.

אלא שיש כאן שגיאה חמורה, והיא הנקודה המרתקת והמסתורית שבסוגייתנו: מה שנכון לטכנולוגיות אחרות, שהן באמת כלים בידינו ונכון לקרוא להן 'אמצעים', פשוט לא נכון כשמגיעים לתחום התקשורת.

אמצעי תקשורת הוא לא באמת 'אמצעי' במובן הרגיל, הוא לא כלי בידך; משום מה בטכנולוגיות של תקשורת אנחנו אלה שהופכים להיות 'כלים ביד כלינו', ועד מהרה מגלים אנו כי הגולם קם על יוצרו, העבד רודה באדונו, ולפתע נראה שאנחנו משרתים

5. מהשאלות שהעליתי נראה כי רצוני לעסוק בכלל פיתוחי הטכנולוגיה. מדוע שבתי להתמקד רק בנושא התקשורת? מפני שהתקשורת היא לב הסוגייה. היא הנושא הדחוף ביותר, שלמענו נכתב חיבור זה. אחרי שנעמיד כראוי את ביקורת המדיה התקשורתית, נוכל להשליך ממנה על שאר הפיתוחים הטכנולוגיים. צריכה להיעשות עבודת ביקורת גם על השפעת המכונית, המיקרוגל, תאורת החשמל, התפלת המים והמזגן, אך אלה נושאים 'צדדיים'. הם יובנו ממילא, בבניין אב, מהבנת הביקורת על אמצעי התקשורת, כפי שיוסבר לקמן.

את המכשיר שיצרנו כדי לשרת אותנו. זאת משום שאין בתקשורת באמת כלי עם תוכן, אמצעי עם מסר, אלא כאן "המדיום הוא המסר" (כשמו של המאמר המפורסם שכתב פרופ' מרשל מקלוהן בשנת 1964).

הנקודה האחרונה שהעלינו דורשת עוד ביאור והרחבה. ואולם, לפני שנסביר מדוע בתקשורת אנו הופכים לכלים ביד כלינו, לא נוכל להתעלם מן העובדה שככה זה! למי שמסתפק בכך נמליץ על סיור במרכז הגמילה 'רטורנו'. שם הוא ייווכח לדעת כי אין מחלקה לגמילה ממגהצים או ממכונות כביסה, אפילו לא לגמילה ממזגנים או ממקררים. לעומת זאת, המחלקה לגמילה ממסכים היא כיום אחת המחלקות המבוקשות ביותר.

הרלב"ד המליצו לשים ליד הילד דווקא את הסמארטפון, ולא את מכונת הגילוח, מפני שברור לכול שנשכח גם אותה וגם את הילד... גם אם אתה עקשן גדול, מוכרח אתה להודות כי אמצעי התקשורת שונים לחלוטין מכל טכנולוגיה אחרת, והם עוללו לנו מה ששום מכשיר אחר לא עשה לנו. זו נקודת המוצא בבירור שלנו, ועכשיו חובה עלינו להבין מדוע זה כך.

הסיבה לכך היא שתחום התקשורת הוא 'מרכז השליטה והניהול' שבאדם. זהו תחום רגיש מאין כמוהו, וכל שינוי קטן בו ייצור שינויים מרחיקי לכת. כמו שבפתולוגיה שטף דם באצבע אינו דומה לשטף דם במוח, מפני שיש 'איברים שהנשמה תלויה בהם' ויש איברים שאפשר לחיות גם בלעדיהם, כך יש לחלק את הפיתוחים הטכנולוגיים לשתי חלוקות מרכזיות:

(1) אמצעי תקשורת

(2) 'שלוחות האיברים' (אמצעים טכנולוגיים שאינם תקשורת)

את ההגדרה היפה הזו - שלוחות האיברים - הגדיר פרופ' מרשל מקלוהן כשתיאר כל טכנולוגיה כממשיכה ומרחיבה את הפעולה של איבר מסוים (לדוגמה: גלגל - שלוחה של הרגל, מכשיר שמיעה - שלוחה של האוזן, משקפיים/טלסקופ/מיקרוסקופ - שלוחות העיניים, מנוף/מזלג/מסור/מחט - שלוחות הידיים, וכן על זו הדרך). כל הטכנולוגיות האלה ודאי משפיעות על

האדם ברמה כזו או אחרת, אך על האזורים הצדדיים בחיינו. כאשר נכנסת הטכנולוגיה אל הקודש פנימה, אל 'מרכז השליטה והבקרה' שלנו, אל תחום התקשורת - אזי מתקבלת תמונה שונה לחלוטין.

טכנולוגיות של תקשורת משנות לא רק את האופן שבו אנו עושים דברים, אלא גם את מי שאנחנו.

על דרך דרוש אפשר אולי לומר שלכך התכוון סטיב ג'ובס⁶ כאשר קרא לטלפון החכם שפיתח בשם 'I phone' כלומר, 'אני טלפון'. היינו מצפים שהוא ייקרא 'My phone', הטלפון שלי; אך כנראה נבואה נזרקה מפיו של ג'ובס שמכשיר זה לא יהיה עוד כלי 'שלי', אלא הוא ייהפך להיות 'אני' החדש. אני והמכשיר הזה מתמזגים לישות אחת, עד שוויתור עליו נדמה כהפסקת הקיום שלי. אני מפתח כלפיו קשר עמוק שקשה למצוא כדוגמתו במכשיר טכנולוגי אחר.

ואכן, החוקרים הבריטיים כבר נתנו שם לחרדה חדשה שאובחנה אצל יותר מ-60% מהאוכלוסייה: 'נומופוביה' - No Mobile Phobia, הפחד להיות ללא הנייד. הסובלים מן החרדה גילו תסמינים של דופק מואץ, לחץ דם גבוה, סחרחורת, בחילה ועוד כאשר נודע להם שהסמארטפון אבד, נגנב או נהרס מחמת תקלה. אין זה מפתיע בכלל, שהרי כאמור האדם מפתח כלפי הסמארטפון שלו יחס שאין למצוא כדוגמתו בשום מכשיר אחר. זאת משום שהדרך שבה אנו מתבטאים קובעת את הדרך שבה אנו חושבים, וממילא מעצבת ו'מגדירה מחדש' את כל אישיותנו. כדי להבין זאת היטב, ננסה לעמוד מעט על מהותה של התקשורת האנושית.

6. ממציא הסמארטפון. איש עסקים וממציא אמריקאי, מייסד חברת Apple ומנהלה הראשון. נפטר בשנת 2011.

הדור הבא

הדעה והדיבור

לו יצאנו לטיול באחו ופגשנו שם פרה נחמדה לוחכת עשב, אין ספק שגם אם היינו מנסים בעקשנות לגרום לה לומר כמה מילים, לא היינו מצליחים. היא כנראה הייתה בוהה בנו בעיני עגל, אולי גם מפטירה 'מווו', אך ודאי שהיא לא הייתה אומרת דברי טעם. זאת משום שפרה אינה מדברת. ומדוע באמת היא אינה מדברת? מפני שאין לה דעת לדבר. יכולות ווקאליות דווקא יש לה, אך אין לה מה לדבר. אם כן, הדיבור הוא ביטוי של הדעת, של עולם המחשבה הפנימי, ובהיעדרו לא תיתכן תקשורת.⁷

לעומת החיות, האדם נקרא בפי הראשונים 'המין המדבר', משום שזו התכונה המבדילה אותו מבעלי החיים: "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה"⁸. ובתרגום שם: "לרוח ממללא" (וברש"י שם: "אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודיבור"). הדעה והדיבור האנושיים הם שמקנים לאדם את התואר 'נזר הבריאה' ונותנים לו עליונות אמיתית על שאר הנבראים.

מעניינת העובדה שגם 'האדם המדבר', כאשר הוא תינוק קטן, אין הוא יודע לדבר כלל וכלל. "עֵינֵי פֶּאֶר אָדָם יִלְד",⁹ ובתרגום חופשי: אדם נולד חמור קטן. וקשה: הרי לאדם יש דעה והשכל! ומדוע אין הוא מדבר? התשובה פשוטה: משום שהאדם נולד עם הכנה לדעת, עם פוטנציאל שכלי, שאותו יש לפתח ולגלות. אם לא יעשה כן,

7. אין לטעות ולחשוב שלבעלי חיים אין תקשורת: יש להם תקשורת כימית (פרומונים), סימון טריטוריה באמצעות בלוטות ריח, השמעת קולות של חיזור או זהירות מפני אויבים, אך ודאי אין להשוות תקשורת נחותה זו עם איכות התקשורת האנושית.

8. בראשית ב, ז.

9. איוב יא, יב.

**דיבור טכני,
רדוד ושטחי יוביל
לתקשורת אנושית
באיכות ירודה
כזו, שלא רחוקה
בהרבה מתקשורת
בעלי החיים.**

יישאר האדם עיר פרא כפי שנולד.¹⁰ כאן מגיעים אנו ללב העניין: מהי הדרך לפתח את הפוטנציאל השכלי? כיצד יגלה האדם את ההכנה ואת ההכשר שבקרבנו עד שתיגלה במלואה מעלת נפשו האלוקית?

התשובה, כמובן, איך לא - התקשורת. התינוק נולד לסביבה אנושית שבה הוא שומע סביבו דיבורים. הצלילים שהוא שומע נקלטים במוחו, נצברים קשרים מוחיים בין הצלילים האלה לרגשות ולתחושות, עד שמתפתחת בקרבנו הבשלה שכלית היודעת להתאים את המילה לסיטואציה המתאימה. חולפות שנה-שנתיים עד שאפשר לכוונת את מה שהתינוק משמיע בשם 'דיבור', אך עם השנים הוא רוכש שליטה מלאה בשפה ובכל מכמניה.

כיצד הפלא הזה מתרחש?

ביחסי גומלין הדדיים של הדעה והדיבור: כתוצאה מכך שהתינוק שומע דיבורים מתפתחת אצלו דעה, וככל שיבטא את עצמו, כך תעמיק יותר הדעת הפנימית שלו. זאת מפני שהמחשבה והדיבור הם עניין אחד: הדיבור מגלה את המחשבה, אך המחשבה בעצמה מורכבת ממילים. שהרי אם אין לאדם מילים, הוא אינו יכול לחשוב.¹¹ לכן התינוק שאינו מדבר אינו רק 'מתקשה בביטוי מחשבותיו'. העדר הדיבור שלו מראה כי כמעט לא קיימת אצלו מחשבה, לפחות לא כמו של מבוגר.

10. עיינו תפארת ישראל למהר"ל, פרק ג.

11. שמעתי פעם דבר עמוק ונפלא, שאפילו לסוג שפת האם יש חשיבות מכרעת בקביעת עולמו הפנימי של הדובר: דובר צרפתית יתפוס את העולם באופן 'צרפתי', ואילו דובר גרמנית יפתח השקפת עולם 'גרמנית'. כמו משקפי צלופן ירוק, שכל העולם ייראה למרכיב אותם בצבע ירוק. משום כך חכמי הסנהדרין היו בקיאים בשבעים לשונות הגויים, כי שפה של אומה פירושה האידיאה היסודית של האומה, 'אמֶר חייה'.

העולם רגיל לחשוב כי הדיבור הוא ביטוי של המחשבה, אך זו רק חצי מן האמת. החצי הפחות מוכר, והיותר חשוב לענייננו, הוא שהדיבור לא רק מבטא את הדעת האנושית, אלא גם מחולל ומעצב אותה. הצורך להתנסח ולהביע תחושות במילים משקף את העולם הפנימי, אך גם מעמיק ומפתח אותו. המילים שאדם אומר הן כמכוש החוצב במעמקי נפשו ומנביע משם זרם עמוק וטמיר שצף ועולה, עד להכרה וממנה לביטוי.

במה דברים אמורים? בדיבור עמוק ואיכותי. אין בכוחם של פטפוט ולהג לרדת לעומקים שכאלה, והם מותירים את האדם עיר פרא כביום היוולדו, ואף גרוע מכך. עולה מדברינו שדיבור עמוק ואיכותי חושף ומגלה את מעלת נפשנו האלוקית, את צלם אלוקים שבנו. לעומת זאת, דיבור טכני, רדוד ושטחי יוביל לתקשורת אנושית באיכות ירודה כזו, שלא רחוקה בהרבה מתקשורת בעלי החיים.

אם ניקח תאומים מבטן ונפריד אותם - האחד לג'ונגל והשני לחברת בני אדם מתורבתים, וכעבור עשרים שנה, נפגיש אותם זה עם זה: התאום שגדל בג'ונגל יגיע עירום ועריה, המוני וגס, נעדר בינה והשכל, כפי שחיים עד היום שבטים נידחים באפריקה. לעומת זאת, אחיו התאום יתגלה כאדם משכיל, בצלם אלוקים ובדמותו, יודע להביע רעיונות או רגשות, מוסרי ועדין נפש. מה ההבדל ביניהם? פשוט מאוד: הנער מהג'ונגל לא גדל בחברת בני אדם. מעולם הוא לא שמע סביבו תקשורת, לכן אין לו דעת ומשום כך הוא לא יודע לדבר. גם החירש שעליו דיברו חז"ל, שפטור מכל המצוות כמו שוטה וקטן, הוא חירש מלידה שמעולם לא שמע. לכן הוא גם אילם, כי לא התפתחה אצלו דעת ואין לו מה לדבר.¹²

כשם שקיומה של מחשבה אנושית תלוי בקיומה של סביבת תקשורת אנושית, כך גם טיב ואיכות המחשבה האנושית תלויים בטיב התקשורת האנושית ובאיכותה. תקשורת אנושית נחשלת ופרימיטיבית, שלא רחוקה מאוד מתקשורת בעלי החיים

12. עתה יובנו דברי חז"ל שאמרו "חרשו - נותן לו דמי כולו" (בבא קמא פה ע"ב), כי ליטול מאדם את חוש השמיעה - שווה בחומרתו לנטילת חייו.

הבלתי מדברים, תותיר את האדם עיר פרא, בלי שתתגלה מעלת נפשו האלוקית (כפי שמצוי גם בימינו בשבטים נידחים). תקשורת מופשטת, ארוכה ועמוקה תחשוף בהכרח את צלם אלוקים שבאדם, ותעניק לנו אדם הראוי לאמון הרב שנתן בו הבורא יתברך כשהפקיד בידיו את הבריאה כולה, לעבדה ולשמרה: "וְכָל מֶה שֶׁבְּרָאתִי - בְּשִׁבְלֶךָ בְּרָאתִי"¹³.

המסקנה המתבקשת היא שתחום התקשורת אינו דומה לתחום אחר בחיינו. הוא נוגע לעצם הגדרתנו כיצורים תבוניים בעלי דעה ודיבור. כל שינוי קטן באיכות התקשורת האנושית יגרור מעגלי השפעה כבירים, שיכו גלים פנימה בנפש האדם. הם ישנו מן היסוד את דפוסי החשיבה שלנו, את צורת ההתבוננות שלנו, ובקיצור: את מי שאנחנו.

אחת הסיבות שבגללן קשה להבין את השפעת אמצעי התקשורת על חיינו היא שלא מדובר בעוד נושא העומד מול עינינו ואנו דנים בו. כמו המשקפיים, המונחים כל כך קרוב לעינינו עד שאיננו רואים אותם, אלא רואים דרכם, כך גם על אמצעי התקשורת קשה מאוד לדבר או לחשוב - כי הם קשורים לדרך שבה אנו מדברים או חושבים. הכרת האדם משולה לפנס, שיכול להאיר כל עצם שנכוון עליו, מלבד דבר אחד: גוף הפנס עצמו. גם לנו קשה מאוד לחשוב על האופן שבו אנו חושבים, או לדבר על איכות הדיבור שלנו. נקווה שהצלחנו בעזרת ה' לפוגג מעט את הערפל האופף את הנושא המסתורי הזה.

13. מדרש קהלת רבה פרשה ז, אות יג.

הדור הבא

המדיום הוא המסר

אחרי שהבנו כמה מרכזי הוא תחום התקשורת, ועד כמה הוא ההגה¹⁴ המנווט את כיוון הנסיעה של האנושות כולה, עלינו להתקדם לשיעור הבא בקורס לתקשורת, שכותרתו היא: "הבנת הקשר המחויב בין איכות התוכן ובין אמצעי התקשורת המביע אותו".

כל סטודנט מתחיל בחוג לתקשורת יודע כי עולם התקשורת מתחלק לשניים: **אמצעים ותוכן**. אמצעים הם: רדיו, קומיקס, ספר, מסך, טלפון ועוד. תוכן הוא כל מה שנכתב, מוצג או מובע על גבם או באמצעותם. את תשומת הלב האנושית תופסים בדרך כלל רק התכנים, אך המעמיקים מבינים שהתוכן הוא רק הסימפטום. השורש נעוץ במהותו של המדיום המביע אותו.

זה פירוש הביטוי הנאה שטבע מקלוהן: The Medium is the Message - 'המדיום הוא המסר' (או בפשטות: 'האמצעי הוא התוכן'). מסתבר שלכל אמצעי תקשורת יש נטייה מובהקת לצורת תקשורת מסוימת, ויש קשר מחויב בין תוכן ובין צורת ההבעה שלו. אמצעי התקשורת אינם כלים ניטרליים. לכל אמצעי יש האופי והסגנון המיוחדים לו. העברת תוכן מכלי אחד לאחר אינה כהרקה מכלי לכלי, אלא כל אמצעי תקשורת יטביע את חותמו על התוכן וישנה אותו לתכונתו. כמו שהמים תמיד יקבלו את צורת הכלי שהם נמצאים בתוכו, כך התכנים לעולם יעוצבו בדמות האמצעי המביע אותם.

14. לשורש הג'ה שלוש מובנים: (1) הגות = דיבור. (2) היגיון = מחשבה. (3) 'הגה' מכון ומנווט. הדעה והדיבור הם המובילים וקובעים את הלכי הרוח באנושות. מסיבה זו גם נקרא המנהיג 'דָּבָר'.

אנו, כיהודים, ידענו זאת אלפי שנים לפני מקלוהן. הגמרא כבר אמרה: "דברים שבכתב - אי אתה רשאי לאומרן על פה, דברים שבעל פה - אי אתה רשאי לאומרן בכתב".¹⁵ חשיבות רבה נודעת לצורת ההעברה של התכנים, עד כדי כך שכתובת התורה שבעל פה מכונה בפי חז"ל "הפרו תורתך"! **אמצעי התקשורת איננו אמצעי ניטרלי סתמי, אלא גורם קריטי בעיצוב התוכן המובע באמצעותו.** לכן האלוקות חייבת להיות אבסטרקטית (מופשטת), והגשמתה היא אצלנו עבודה זרה ממש ("לא תעשה לך פסל וכל תמונה"¹⁶) - **כי יש הקפדה לא רק על התכנים, אלא גם (ואולי בעיקר) על אופן הבעתם.**

בשבטים האינדיאניים בדרום אמריקה הייתה רווחת תקשורת באמצעות עננות עשן. עמוד עשן רציף, מקוטע, או אפילו טבעות עשן שימשו סימנים מוסכמים על בני השבט. על אף שאינני יודע בוודאות מה נאמר שם, אני סמוך ובטוח שלא היו שם מסות פילוסופיות מורכבות, גם לא הבעות נפש עמוקות. ומדוע אני בטוח בכך? משום שאמצעי התקשורת הפרימיטיבי הזה מוציא מכלל אפשרות את ההבעה האנושית העמוקה. נראה אתכם מתרגמים את 'ביקורת התבונה הטהורה' של עמנואל קאנט לטבעות עשן...

אם כן, רואים אנו שהתוכן הפרימיטיבי שהועבר באמצעות עננות עשן הוא מהותי **לאמצעי המביע אותו, ואיננו מקרי כלל וכלל.** לא ייתכן להעלות את רמת התכנים במדיום הזה, כי התכנים הם נגזרת ישירה של האמצעי המביע אותם. **אמור לי מה הם אמצעי התקשורת שלך - ואומר לך מי אתה; אומר לך מה טיב ואיכות החברה שבה אתה חי ומה הם העדפותיך, דפוסי חשיבתך והלך רוחך.**

עננות עשן, כמו גם ציורי קיר במערות, מעידים על חברה אנושית נחשלת ולא מפותחת, שיש לשער שהתקשורת שלה הייתה דומה לשל בעלי חיים: אזוהרה

15. תלמוד בבלי, גיטין ס"ב.

16. שמות כ, ד.

**לא ייתכן
להעלות את רמת
התכנים במדיום
הזה, כי התכנים
הם נגזרת ישירה
של האמצעי
המביע אותם.**

מפני סכנות, קריאות כינוס וכדומה. לעומת זאת, שיטת האלפא-ביתא היוונית עיצבה תרבות משכילה ופילוסופית (ביוונית: אוהבת חוכמה), וקידמה מאוד את המדע ואת האקדמיה שהיטיבו כל כך לאנושות.¹⁷

עם היעלמות צופן האלף-בית, עם נפילת האימפריה הרומית, שקעה אירופה במדמנה נוראית של בהמיות ובערות. כאלף שנים אפלות רוח האדם עמדה מלכת,

והאדם הימי-בניימי, במחילה, היה דומה יותר לבעל חיים מהלך על שתיים. לא היה חינוך או בית ספר; לא היו מושגים של צניעות או בושה; וכמעט לא הייתה קיימת אמפתיה כלשהי כלפי ילדים ותינוקות. המהפכה שהעלתה את אירופה מהרפס של ימי הביניים אל הרנסנס, אל עידן הנאורות וההשכלה, היא כמובן מהפכת הדפוס. היא החזירה לאנושות את הטיפוגרפיה, את המילה הכתובה, את צופן האלף-בית.

הספר, המילה הכתובה, פונה אל הצד העליון שבאדם, אל מלך הכוחות, אל צלם אלוקים שבנו: השכל. אמנם המילה נקראת בעין, אך האותיות הן רק אותות וסימנים גרפיים מוסכמים, הטומנים בחובם משמעות מופשטת ונסתרת. זו הסיבה לכך שילדים מביטים בהשתוממות על הספר ולא רואים בו דבר. נדרשות כמה שנים כדי להתמצא בצופן האלף-בית. וגם כאשר הקריאה שוטפת נדרשות עוד מיומנויות רבות של הסקת מסקנות, לוגיקה, היקשים, אנלוגיות, הצגת טיעון, הבאת ראיות ודחייתן, נקיטת עמדה ונימוקה, ולמעשה כל ההתרחשות הקוגניטיבית המתרחשת בעת הקריאה והלימוד בעיון.

17. מיותר לציין שהסקירה המובאת כאן נוגעת רק לצדדים החיצוניים של התרבות, מצד החוכמה ופיתוח הצדדים הגשמיים, אך ודאי שכל עוד אין אומות העולם מושפעות מעם ישראל, התקדמות זו נותרת גסה וחיצונית ולא מזככת ומעדנת את הרצון להיטיב, כפי שמצינו ביוון קדמה טכנולוגית עם גרסיה בהמית של שקיעה בתאוות וטומאת עריות. לכן רק חוכמה בגויים - תאמין, ואילו תורה בגויים - אל תאמין.

הספר מחייב סבלנות, איפוק ודחיית סיפוקים, וכך 'עיר הפרא' הקטן מתרגל להשליט את רוחו על תאוותיו. כמו כן הספר הוא רציף, עקבי, לוגי; הרצאתו היא איטית, ארוכה ועמוקה, והקורא שווה מול המילים זמן רב והוגה בהן. כל זה מחנך את האדם לריכוז, להתייחדות במה שלפניו, לסבלנות, לסדר ולעמקות שכל כך חסרים לנו כיום.

בטרם הומצא הדפוס לא היה ספר, וממילא גם לא בית ספר, וממילא גם לא היו ילדים ולא מבוגרים. האדם נתפס רק מצידו הפיזי-הטכני בלבד, בלי לתת את הדעת על אוצרות המחשבה והשגת המושכלות המצויים בו בפורטנציה. לא היה זה שונה מפרה הממליטה עגל, שלאחר כמה ימים הוא פר לכל דבר, במחילה. בזמנים ההם, בהגיע הילד לגיל 7 בערך הוא יצא משלב הינקות, והחל לשמש שוליה למבוגרים העוסקים במלחמת החיים וההישרדות.

כאשר הופיע הספר הבינו המבוגרים כי בגור האנושי הקטן מצויות איכויות מופשטות שיש לגלות ולהוציא לפועל, וזה אפשרי כמובן רק באמצעות הספר המפתח את הדעת העמוקה. תריסר שנים נדרשות עד שיוכל הילד לבוא בקהל המבוגרים ולהשתייך למדרג האנושי הרם. עם הגיעו לשלב הבגרות הוענקו לילד זכויות וגם חובות רבות, מתוך הנחת מוצא שעומד לפנינו אדם ברי־דעת ובר־חיוב האחראי להשלכות מעשיו.

החוקרים הישרים מודים כי מהפכת הדפוס קירבה את אומות העולם לעם ישראל, וממילא אל הצדק, היושר והטוב לכול. לא לחינם מכנים אותנו המוסלמים 'עם הספר': מגיל שלוש לומד הילד היהודי את האלף-בית, ומרכז חיינו הוא בית המדרש ולימוד התורה. בשל אופייה המופשט, העמלני והמעמיק של תורתנו הקדושה, שהיא "חֻכְּמַתְּכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה", אומרים הגויים: "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה!"¹⁸ לצערנו, עם עזיבת הספר ניטל גאון ישראל; אמצעי התקשורת המודרניים הרסו את כל מה

18. דברים א, 1.

שהדפוס בנה, סחפו את העולם לפראות אלילית המתמכרת להנאות החושים ורוח ישראל הטהורה נאנקת ומתייסרת בחבליה.

הנה כי כן, רואים אנו ברורות כי שינויים בסביבה התקשורתית הם שמעלים או מורידים את האנושות, וכל תמורות העולם מושפעות עמוקות מכניסתם של אמצעי תקשורת חדשים ליזירה. תובנה מטלטלת זו מכשירה אותנו להבין כיצד מכשיר סמארטפון תמים יכול לגרום למהפכה עולמית חסרת תקדים.

בשונה ממהפכות אחרות באנושות, שבהן ידעו בני הדור באיזו תקופה גדולה הם חיים, המהפכה שלנו נהנית מחיסיון מוחלט ומתרחשת במדורים הסמויים ביותר בתודעה האנושית. למעט כמה הוגי דעות עמוקים, איש אינו שם לב לשינוי האדיר המתחולל. גם מי שמבחין בשינוי רואה אותו בדרך כלל רק מצידו החיצוני, אך לא מעמיק להתחקות אחר שורש הסוגיה.

מצוידת בשני יתרונות כבירים אלה - א. תקשורת היא מרכז השליטה של האנושות. ב. שינויים בתקשורת מתרחשים לא במודע שלנו וקורים רחוק מעיני המצלמות והתודעה האנושית - יצרה מהפכת התקשורת המודרנית אפקט חסר תקדים של שינוי קיצוני תוך זמן קצר, עד שלעיתים מתגנב ללב הייאוש שכבר אין סיכוי לשנות את המצב, וכל שנותר לנו הוא רק לנסות להבין מהו הדבר שהרג אותנו.

עצוב לומר שכבר לפני חמישים שנה חוקרי המדיה הביעו בהלה ופחד שהטלוויזיה (וזכרים אותה?) היא קץ התרבות האנושית, ודיברו בנימה מבועתת ואפוקליפטית על כך שסוף העולם הגיע, והנה אנחנו כבר מתגלשים חזרה במדרון חלקלק - הישר לחשכת ימי הביניים. לצערנו לא התעוררנו אז. האם עתה, כשכל התיאוריות של אותם חוקרים גלויות וברורות לכול, נשכיל להתעורר סוף סוף?!

הדור הבא

ויברא המדיום את האדם בצלמו

המסך הוא אנטייתזה של הספר, ממש ההפך הגמור.

אחרי שהתבאר כי יש קשר מחויב בין איכות אמצעי התקשורת ובין איכות האדם שיתעצב באמצעות השימוש בו, יש להעמיק באפיון ובניתוח אמצעי התקשורת המודרניים ובהצגת השפעתם הסמויה על חיינו. ברור לנו שיש לבדוק כל טכנולוגיה המבקשת להיכנס לתחום התקשורת בשבע עיניים, שכן היא נכנסת אל הקודש פנימה. כל טעות קטנה בתחום הזה היא גורלית. לאור זאת יש לשאול מה נחשב לאמצעי תקשורת חיובי, ולאמצו בשתי ידיים, ומה נחשב לאמצעי תקשורת הרסני שיש לדחות.

באופן פשוט, אמצעי תקשורת חיובי הוא כזה שמגביר ומעצים את הצד האלוקי שבאדם ומביא לעיצוב אדם אצילי, עדין, טוב ומיטיב, עמוק ומחושב. אמצעי תקשורת הרסני הוא כזה שמעצב אדם פראי, גס, חומרני, מונחה גירויים וריגושים, תאוותני, אגוצנטרי, מתקשה בדחיית סיפוקים, שטחי ורדוד.

הדוגמה המובהקת לסוג הראשון הוא הספר, כפי שהתבאר לעיל. הדוגמה המחרידה לסוג השני הוא המסך.

המסך הוא אנטייתזה של הספר, ממש ההפך הגמור. עם הופעת המסך החל שלטון הדפוס להתפורר, ואיתו ירדו למצולות כל המעלות האנושיות האציליות. הוגי דעות הוחלפו בדוגמניות, התמונה גירשה בבוטות את המילה מִכָּס המלכות והשפחה ירשה את גבירתה.

הספר

פונה אל השכל, אל צלם אלוקים שבאדם, אל יכולת השגת המושכלות שלו.

המילה היא מדיום מופשט, ומשום כך היא דורשת כל כך הרבה עמל ויגיעה. ממילא היא 'משעממת' ולא קורצת, בייחוד כאשר מגיעים לתוכן כתוב ארוך ומעמיק.

הספר מחייב מיומנות אינטלקטואלית ומפתח את הדעת ואת עולמו הפנימי של האדם.

הספר גורר תגובה שכלית. האדם נגרר לחשוב על המילים שהוא קורא, שממילא נטמעות ונמסכות בנפשו, ומעצבות אצלו תודעה ומבט שונה על המציאות.

המילה פונה אל הכללים, אל ההגדרות, אל שורשי התופעות הפרטיות, וככזו היא שואפת לאחדות ולסדר הגיוני.

המילה דנה, משווה וחותרת אל האמת. ביסוד השפה הטיפוגרפית עומד חקר האמת, שמביא ליצירת אדם מעמיק והוגה, הדן ביתרונות ובחסרונות, חושב ומשכנע, ומשתדל להתאים את חייו לאמת שהתבררה אצלו.

הספר יצר תודעה היסטורית רחבה וארוכה. תופעות נסקרו 'מלמעלה' ולא בהקשר צר ופרטי, כשהאדם חי את חייו מתוך עולם פנימי עשיר ומפותח.

לעומת זאת,

המסך

הוא מדיום חזותי מהיר כמהירות החשמל. התמונה פונה אל החוש. השפה החזותית של המסך מובנת גם לפרא לא-מתורבת וגם לאינטלקטואל; גם לתינוק קטן, ואף לבעלי חיים. האנושות כולה הושמה על הדיטסה התחתונה, שבה שווה קטן כגדול, חכם כטיפש. התמונה לא דורשת מיומנות ולא מפתחת מיומנות. היא מזינה את הצד הנמוך והבהמי באדם, זה שלא רוצה להתאמץ ולחשוב אלא רק להתרגש וליהנות. המסך הוא סם ממכר ש'משביעו' - רעב', משום שהוא מביא לגירוי ולריגוש שאחריו יש רק ריקנות. הוואקום שנוצר אחרי הריגוש מחייב ריגוש נוסף, חזק יותר. סף הריגוש של האדם הולך ומתרחק, והאדם, כנרקומן, תר אחר ריגושים שימלאו את חייו בעניין. האדם כפי שהתעצב על ידי המסך מרבה להתלונן ש'משעמם לו'. הוא מתקשה להיות לבד עם עצמו (ללא מסך כמובן) ומתקשה לחשוב. עולמו הפנימי ריק ומדולדל, והאינטליגנציה הרגשית והאינטראקציה הבין-אישית שלו בשפל חמור. השפה החזותית מבוססת על סחיתות אמוציונליות, מה שגורם לקניות ולבחירות שלנו לעבור משכנוע לפיתוי, מחקר האמת לפיצוי על חסכים נפשיים. פרסומאים מתוחכמים עושים בנו כרצונם ואנו, כנערים פתאים, קונים כל מה שמוכרים לנו.

האדם לא חושב על התמונה אלא מתרגש ממנה, וכך מתנוון חוש הביקורת שהספר פיתח.

התמונה גוררת תגובה אסתטית רגשית ולא עניינית.

בעוד שהיא נהנית מאצטלה מהימנה, למעשה התמונה היא מדיום שקרי במהותו, שכן היא מביטה במבט צר ופרטי על תופעה כללית רחבה.

העדשה לעולם תקלוט רק את ה'קליפה' החיצונית של כל מאורע.

השפה החזותית נותנת לחיים אופי בכייני וילדותי, לא מחושב, אימפולסיבי, מפונק, קונה אשליות לטווח קצר ומתעלם מן ההשלכות הקשות בטווח הרחוק.

כעת ננסה להציג את הדרך המובילה למסקנות אלה. בפרק הקודם עסקנו בקצרה בספר ובמאפייניו, וכעת נשתדל לאפיין את המסך: המסך הוא למעשה יצור כלאיים שנוולד מחיבורן של שתי מהפכות ענק בתחום התקשורת. שתיהן התרחשו בסמיכות זו לזו, לפני כ-150 שנה: המהפכה החשמלית והמהפכה החזותית. כדי להבין היטב את הילד עלינו להכיר קודם את הוריו. העמקה במהפכות אלה ובהשלכותיהן הקשות, על אף שחל עליהן חוק ההתיישנות, תעמיד אותנו על שורשיו הרעיוניים של נכדם המביש, מסך הסמארטפון הנמצא בכיסנו.

